

УДК 316.723(477)-027.63

**КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЯК ЗАСІБ
САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ, ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СОЛІДАРНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

**CULTURE OF THE UKRAINIAN DIASPORA AS A MEANS
OF SELF-PRESENTATION, PRESERVATION OF NATIONAL
SOLIDARITY AND NATIONAL IDENTITY**

Луцій С. І.,

orcid.org/0000-0002-9380-8986

*доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу зарубіжної україністики*

Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Мистецтво української діаспори — важлива сторінка національної культури, яка потребує ґрунтовного дослідження. У статті розглядається розвиток культури української діаспори 1940-1980-рр. З'ясовуються специфічні особливості культурного буття українців в умовах еміграції. Розглянуто невідомі чи маловідомі сторінки міжкультурних взаємин українців зі світовими митцями. Означено окремі аспекти цього культурного діалогу.

Звернено увагу на співпрацю української та польської еміграції. Ця співпраця відіграла велику роль у примиренні обох народів. Тема дослідження надзвичайно актуальна. Адже мистецтво діаспори стало консолідуючим чинником, засобом національної самопрезентації українства. Досліджено роль культури діаспори у збереженні національної ідентичності. Доведено, що діячі діаспори прагнули заявити про себе культурною також і заради політичних цілей. Головна з них — вибороти незалежну Україну.

На сьогодні саме національно-культурна ідеологія, витворена в умовах еміграції, може стати основою для формування нової ментальності українства, чинником національної солідарності. Художні твори українських письменників діаспори презентували українську націю в культурно-цивілізаційному просторі. Ідея культурної соборності

розглянута також на прикладі мистецьких зв'язків між материковою Україною та діаспорою.

У статті використовуються художні тексти, радіобесіди, публіцистичні статті та листи діячів української діаспори.

Ключові слова: культура, діаспора, еміграція, національна ідентичність, національна солідарність, листи, художні твори.

The Art of the Ukrainian Diaspora is an important page of national culture that requires a thorough study. The article examines the development of the culture of the Ukrainian Diaspora in 1940-1980. The specific features of the cultural life of Ukrainians in emigration are revealed. Unknown or little-known pages of intercultural relations between Ukrainians and world artists are considered. Some aspects of this cultural dialog are outlined.

Attention is drawn to the cooperation of Ukrainian and Polish emigration. This cooperation played an important role in the reconciliation of both nations. The research topic is extremely relevant. After all, Diaspora art has become a consolidating factor, a means of national self-presentation of Ukrainians. The role of Diaspora culture in preserving national identity is investigated. It is proved that Diaspora figures also sought to express themselves through culture for political purposes. The main one is to win an independent Ukraine.

Today, it is the national and cultural ideology created in the conditions of emigration that can become the basis for the formation of a new mentality of Ukrainians and a factor of national solidarity. The works of Ukrainian writers of the Diaspora presented the Ukrainian nation in the cultural and civilizational space. The idea of cultural unity is also examined on the example of artistic ties between mainland Ukraine and the Diaspora.

The article uses literary texts, radio conversations, journalistic articles, and letters from Ukrainian Diaspora figures.

Keywords: culture, Diaspora, emigration, national identity, national solidarity, letters, works of fiction.

У статті «Духовна спільність як запорука культурного і політичного самовизначення України» М. Жулинський наголосив на тому, що серед першочергових завдань, які стоять перед українцями уже не одне десятиліття, залишається необхідність «...переосмислити, а відтак конкретизувати й оприлюднити історичну концепцію розвитку

української культури, об'єднати в єдиний потік культурний процес, який розвивався в Україні, і культуру, творену українською діаспорою...» [8, с. 105].

Художні твори, спектаклі, мистецькі виставки, радіобесіди, публіцистичні статті та листи діячів української діаспори засвідчили, що в умовах еміграції вони гідно відстоювали самобутність національної культури, при цьому беручи участь у діалозі з іншими культурами, показали справжню специфіку історико-культурного буття українства, окреслили нові орієнтири для подальшого державного та культурного розвитку нації.

Перебуваючи далеко за межами Батьківщини, діячі діаспори переконливо довели, що українство консолідує не політики, а митці. Саме національно-культурна ідеологія, витворена в умовах еміграції, може стати основою для формування нової ментальності українства, чинником національної солідарності. Митці діаспори власною діяльністю подали приклад патріотичного служіння своєму народові, проілюстрували, що національна культура духовно консолідуюча сила та важливий чинник, що згуртовує суспільство.

Ґрунтовне висвітлення малознаних і взагалі невідомих аспектів літературно-мистецького процесу в діаспорі, дослідження його специфічних особливостей та здобутків — одне з найважливіших завдань сучасної вітчизняної гуманітаристики. Вивченням літературно-мистецького процесу в діаспорі, процесу взаємодії культури української діаспори зі світовим культурним континуумом, її важливої ролі у збереженні національної ідентичності займалися і займаються чимало українських дослідників. Варто згадати праці таких літературознавців, як О. Астаф'єв, М. Богданова, М. Жулинський, Ю. Ковалів, Ю. Лавріненко, С. Луцій, В. Мацько, І. Набитович, Д. Наливайко, М. Павлишин, Ф. Погребенник, Р. Радишевський, Г. Сиваченко, М. Сулима, Ю. Шерех та ін.

У статті культура української діаспори розглядається як чинник національної самопрезентації та комунікації з іншими культурами, і як основа порозуміння між народами (прикладом можуть служити взаємини українсько-польської еміграції), і як один із способів комунікації між материковою Україною та діаспорою, що засвідчили мистецькі діалоги Нью-Йоркської групи та шістдесятників.

Безперечно, мета роботи передбачає вирішення таких завдань:

- познайомити українське суспільство із видатними культурними досягненнями діаспори, акцентуючи увагу на важливій ролі мистецтва у процесі збереження національної солідарності та національної ідентичності українських емігрантів;

- вивчити особливості рецепції культури української діаспори у працях зарубіжних дослідників;

- окреслити найяскравіші епізоди міжкультурних взаємин українства із зарубіжною мистецькою спільнотою.

Актуальність дослідження полягає в необхідності популяризувати досягнення культури української діаспори в Україні та світі. Результати роботи матимуть практичне застосування під час вивчення проблем зарубіжної україністики, історії української культури та літератури ХХ століття.

Однією з особливостей українського політичного та культурного процесу ХХ століття стали вимушені еміграції, які, попри увесь трагізм ситуації, за словами Г. Сиваченко, перетворилися «на явище національної культури» [20, с. 7]. Так, у післявоєнній Німеччині в таборах Ді-Пі опинилося близько 310 тисяч українців [11], які в кінці 1940-х років переїхали на постійне місце проживання, розсіявшись по трьох континентах (Європі, Америці та Австралії), де продовжували невтомно творити українську культуру та вели активну громадсько-політичну діяльність, наближаючи важливу подію — проголошення незалежності України.

За підрахунками І. Качуровського, «наприкінці війни на території Німеччини («Третього Райху») перебувало дванадцять мільйонів чужинців; серед них, за даними нашої преси, українців було вісім... На кінець 1945–початок 1946 рр. на Заході, попри всі зусилля людоловів, залишилося якихось 400 тис. українців» [12, с. 120 – 121].

Згадуючи про літературно-мистецьке життя українців у німецьких таборах для переміщених осіб, відомий письменник Ю. Клен писав: «... І в цих важких умовах життя, віддані на ласку чужих народів, ставши перехожими гостями — ми далі творимо свою культуру» [13]. Літературознавець Ю. Шерех так визначив головну мету, яку поставили перед собою письменники МУРу: «Літературні, мистецькі твори, що постануть з нашого об'єднання, будитимуть душі, свої й чужі. Поновна будова України почнеться з таких творів» [21, с. 229].

І справді, через художні твори письменники діаспори змогли оприявнити українську націю в культурно-цивілізаційному просторі й історичному часі.

Культура української діаспори як чинник національної самопрезентації та комунікації з іншими культурами

Українська культура, особливо література, в умовах еміграції стає важливим чинником національної самопрезентації та комунікації з іншими культурами. Митці діаспори шукали контакти зі світовою громадськістю саме за допомогою літератури, інформуючи про реальний стан справ в Україні. Європа цікавила діячів МУРу не лише з погляду культурно-мистецького діалогу. Інший погляд був породжений політичними міркуваннями: ідеться про подальшу боротьбу українців за свою державність. Культурні та політичні діячі української еміграції сподівалися на те, що найближчим часом поневолена бездержавна Україна може привернути увагу Європи насамперед високохудожніми мистецькими творами. Зацікавлення українською культурою сприятиме знайомству Заходу з історією українського народу, зокрема трагічними визвольними змаганнями, які тривають кілька сотень років. Отже, можна буде сподіватися на підтримку світової громадськості, коли розпочнеться боротьба за українську державність.

Письменники, перекладачі, митці, науковці діаспори усвідомлювали свою культурну, історіотворчу та націєтворчу місію. Як зазначив У. Самчук, один із авторів концепції «великої літератури», у передмові до твору «Юність Василя Шеремети»: «Я ставив, і зараз ставлю, собі досить, як на письменника, виразне завдання: хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю... Мені хотілося б в художньому вислові передати головні етапи нашої, багатой на драматичні моменти доби» [19, с. 15].

У надзвичайно пристрасному та емоційному виступі на з'їзді МУРу письменник і політик Іван Багрянний зазначив, що українська «сорокамільйонна нація — нація нерозтраченої творчої потенції... має багато чого сказати всьому людству» [18, с. 26].

Хочеться відзначити, що саме лист-памфлет І. Багряного «Чому я не хочу вертатись до ССРСР?» (іще одна назва «Чому я не хочу вертатися на «родіну»?») врятував життя не одному українцю. Західні союзники СРСР почали проводити насильницьку репатріацію біженців і при цьому дуже дивувалися, що українці чинять сильний опір і не хочуть

повертатися на батьківщину. Написаний 1946 року памфлет І. Багряного був відразу ж перекладений багатьма іноземними мовами. Цей твір — правдива й трагічна розповідь українського письменника про власні страждання і страждання його співвітчизників, адже в ньому йшлося про масове винищення українського населення під час Голодомору 1933 року, про арешти 1930-х років, боротьбу з так званим «націоналізмом», про справжню ціну колективізації та індустріалізації. Голос політика і публіциста І. Багряного був почутий на Заході. І згадуваний памфлет, і художні твори цього письменника, перекладені англійською, французькою, німецькою, італійською мовами, відкривали очі європейським читачам на злочинну політику Кремля.

Вихід перекладу роману «Сад Гетсиманський» у Франції затримався майже на 10 років (опікувалися ним В. Винниченко та його дружина Розалія Яківна) не лише через фінансові причини. Політичний фактор у цій історії зіграв далеко не останню роль. В. Винниченко, власне, і пояснив І. Багряному основну причину затримки такого видання: «Інтернаціональна ситуація тепер така, що, як мені пишуть із Парижа в іншій видавничій справі, майже всі видавці припинили видання, а надто таких книг, які зачіпають Москву, — бояться окупанта, заздалегідь готуються до «неутралітету», себто до покори. У Франції ходить тепер вираз: «Французи вже дозріли до рабства» » [10, с. 172].

У 1950 роках радянські спецслужби викупили увесь наклад французького перекладу роману У. Самчука «Марія», аби світова громадськість не отримала правдиву інформацію по злочинний Голодомор 1933 року. Про це письменник розповів Петру Йосипишину — відомому культурному діячеві діаспори, багатолітньому директору Бібліотеки ім. Симона Петлюри, яка на довгі роки стала культурно-освітнім та громадсько-політичним центром української діаспори не лише у Франції, а й в усій Західній Європі. П. Йосипишин 30 років обіймав посаду директора цієї бібліотеки. Він дбав про постійне поповнення фондів новими книжками, журналами, газетами, а також виданнями з української проблематики, які написані іноземними мовами. Співпрацюючи з європейськими культурними та громадськими діячами, українська діаспора презентувала світові власні культурні цінності, знайомила з трагічними сторінками української історії, зокрема програмами національно-визвольними змаганнями.

10 липня 1978 року П. Йосипишин звернувся листом до У. Самчука з проханням надіслати бібліотеці французьке видання «Марії». У листі-відповіді письменник якраз і згадав про сумну історію французького перекладу: «Вельмишановний пане Йосипишин! Дістав Ваше упімнення за французькою «Марією». Мені дуже ніяково, що я затримався з висилкою її до бібліотеки. ... З цією книжечкою «Марія» ціла трагедія. Два її французькі видання викупили і знищили совети. Залишилося лише кілька примірників, але у автора ні одного, бо видавці не вважали за потрібне вислати її бодай на показ авторові... І тому я ось мушу боротися тепер за збереження її хоч у такому стані, бо коли було знищено аж два наклади (видання Editions du Sablier і Editions Metal), то що їм знищити один примірник, що десь там зберігається. До речі, навіть без твердої оправы... Тому прошу ласкаво, не хвилюйтесь, будьте терпеливі, вірте мені і я думаю, що ми всі будемо вдоволені...» [15, с. 1].

Безперечно, вилучаючи тираж французького видання роману «Марія», радянські спецслужби намагалися не допустити до європейського читача правдивої інформації про злочинний Голодомор 1933 року. Відомо, що до проблеми Голодомору у світі поставилися по-різному. Одні з обуренням і осудом сприймали більшовицький геноцид і пропонували Україні допомогу, інші ж категорично заперечували Голодомор. Згадати хоча б позицію деяких відомих діячів Заходу та Америки, зокрема таких письменників, політиків, журналістів, як Волтер Дюранті, Луїс Фішер, Бернارد Шоу, Герберт Уеллс, Едуар Ерріо.

Величезний резонанс у французькому суспільстві викликав роман В. Барки «Жовтий князь». Завдяки цьому творові про Голодомор в Україні заговорили не лише французькі літературні критики, а й історики та соціологи. На думку вчених, роман В. Барки допоміг глибше осмислити історію України та радянський геноцид на цих територіях.

Французьке видання «Le Prince jaune» побачило світ у видавництві «Галлімар» («Gallimard»), переклад здійснила Ольга Яворська, передмову написав Петро Равич (1919-1982) — французький письменник, перекладач, журналіст, який народився у Львові. Автор передмови навмисне згадав трагічні події української історії, у тому числі й штучний голодомор, щоб французький читач глибше міг зрозуміти книгу. Про Голодомор 1933 року він говорить як про «національну катастрофу, найгіршу, яку Україна знала протягом своєї тисячолітньої історії, ретельно приховану, замасковану...» [22, с. XIII].

У передмові до роману П. Равич подав ґрунтовний огляд української історії та культури, починаючи від Київської Русі аж до подій Першої та Другої світової війни, коли українці опинилися по різні боки барикад, адже перебували в складі різних держав, програних національно-визвольних змагань, політичних, економічних та культурних перетворень 1920 – 1930-х років у Східній та Західній Україні тощо. Завершується ця передмова такими оптимістичними рядками: «Нехай «Жовтий князь» служить попередженням. Нехай він прокладає шлях для інших перекладів, інших видань, які зроблять французів обізнаними із буттям, цивілізацією та літературою великої країни. Майбутнє України матиме вирішальний вплив на життя всього людства» [22, с. XXI].

Про те, що П. Равич познайомився з романом «Жовтий князь» відразу ж після його виходу та був вражений цим твором, свідчить коротенька замітка в українській діаспорній газеті «Свобода» за 23 травня 1967 року під назвою «Французький письменник у розмові з советськими вказував на роман Василя Барки «Жовтий Князь».

Культура української діаспори, особливо література, стала важливим чинником національної презентації. Завдяки перекладам вона знаходила нові контексти самооприявлення, залишаючи свій слід у світовому літературному континуумі.

«Культура як основа порозуміння»

У дослідженні «Слово на сторожі нації...» М. Жулинський, ведучи мову про функціональну роль культури, наголошує на тому, що вона виступає основою для порозуміння не лише між членами одного суспільства, а й цілими народами [9]. Співпраця українців з еміграційними діячами різних країн, зокрема поляками, протягом 1940-1980-х рр. проілюструвала, як культурний діалог стає важливим фактором примирення.

Після Другої світової війни намітилися позитивні зміни в українсько-польських відносинах. Спільна плідна діяльність культурних діячів обох народів давала надію на те, що, переступивши через столітні образи, можна розпочати новий українсько-польський діалог.

Прикладом такого діалогу стала співпраця української еміграції з паризьким журналом «Культура» та його засновником і головним редактором Єжи Гедройцем. Саме він багато років виношував думку про майбутні добросусідські взаємини двох незалежних демократичних

держав — Польщі та України, тому й працював для цього майбутнього, закладаючи підвалини польсько-українського порозуміння.

Аналізуючи основні етапи розвитку української еміграційної літератури та роль Є. Гедройця в розбудові польсько-українського культурного діалогу, О. Астаф'єв слушно зазначав: «Пожвавився процес інтеграції української культури, зокрема і повоєнної еміграційної літератури у європейський контекст у зв'язку з діяльністю відомого публіциста і культуролога, редактора польського журналу «Kultura», що виходив у 1947 – 2000 рр. у Парижі, Єжи Гедройця (1906 – 2000)» [1, с. 171].

Є. Гедройць ініціював видання художніх текстів письменників «розстріляного відродження», які були заборонені в радянській Україні. Польський інтелектуал добре знав історію України. На його думку, український досвід побудови соціалізму в 1920-ті роки був би надзвичайно повчальним для Польщі та інших країн Східної й Західної Європи. Особливо, якщо взяти до уваги політичні, соціально-економічні та культурні заходи польського уряду 1956 – 1957 років.

Є. Гедройць видав цю антологію, щоб довести своїм співвітчизникам, що не буває соціалізму «із людським обличчям». Антологія «Розстріляне відродження» була підготовлена Ю. Лавріненком — одним із найкращих знавців літератури цього періоду в діаспорі — усього за 18 місяців. Учений навіть залишив роботу, опинившись у дуже скрутному матеріальному становищі, щоб якнайшвидше зреалізувати цей задум. Для нього це був своєрідний моральний борг перед знищеними діячами 1920 – 1930-х рр.

У листі від 2 вересня 1959 року Є. Гедройць повідомив Ю. Лавріненкові, що останню крапку в роботі поставлено: «Учора повернувся з Мюнхена, де врешті експедіював антологію. Художньо вийшло дуже розкішно і виглядає дуже добре» [7, с. 588].

Протягом 1959-1960 рр. з'явилося багато рецензій на «Розстріляне відродження», які опублікували такі періодичні видання, як «Визвольний шлях», «Вільна думка», «Вільне слово», «Вісник», «Відомості Польське», «Київ», «Листи до приятелів», «Народна воля», «Прометей», «Свобода», «Українська літературна газета»; 1960 року — «Гомін України», «Deutsche Rundschau», «Новий журнал», «Neue Züricher Zeitung», «Українське слово» «Український голос», «Українські вісті», «Сучасна Україна», «Самостійна Україна» та ін.

Не пройшла антологія і повз пильне око офіційної радянської критики. У книжці О. Мазуркевича «Зарубіжні фальсифікатори української літератури» [17] близько 30 сторінок було відведено «антинауковій» та «політиканській» книжці Ю. Лавріненка, і при цьому автор у статті навіть побоявся вказати назву антології.

Не оминув він і польських еміграційних діячів, які долучилися до появи антології, про що згадав Є. Гедройць у листі до Б. Осадчука: «Дуже бридко пишуть про Лавріненка як зрадника, який одне писав у Харкові, а інше — у Нью-Йорку. Про нас пишуть як про контрреволюційне польське видавництво в Парижі. Я дуже з цього тішуся, бо ж це свідчить, що антологія все-таки, попри всі труднощі, дійшла та курсує в Україні, якщо на неї вирішили реагувати цілою книжкою» [7, с. 273].

Видання антології «Розстріляне відродження» — це лише один із багатьох епізодів творчої співпраці української та польської діаспори. Однак ним по праву можуть пишатися представники обох народів.

Важливу роль в українсько-польському культурному діалозі відіграв часопис «Культура», на сторінках якого були опубліковані художні твори та літературно-критичні й історичні статті таких українських діячів, як І. Багряний, М. Глобенко, Ю. Клен, І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, Л. Мосендз та ін. Так, 1950 року в «Культурі» (№ 7-8) було вміщено вірші І. Багряного, С. Гординського, М. Зерова, Ю. Клена, Б. Кравціва, Є. Маланюка, М. Рильського, О. Теліги, П. Тичини, П. Филиповича. У шостому номері часопису за 1981 рік надруковано уривок із поеми П. Тичини «Сковорода» у перекладі Ю. Лободовського.

На сторінках паризького часопису Ю. Лавріненко опублікував есеї «Література межових ситуацій» («Культура». 1959. № 3). У цьому есеї він згадує твір польського письменника-емігранта, перекладача, літературознавця й дипломата Чеслава Мілоша — «Поневолений розум» (1953), у якому автор розмірковував над долею митця в тоталітарному суспільстві.

З ініціативи Ю. Лавріненка в «Українській літературній газеті» було надруковано твір Ю. Лободовського «Пісня про Україну» у перекладі С. Гординського. У цій поемі Ю. Лободовський звертається до трагічних сторінок української історії, зокрема до епізодів українсько-польських протистоянь, якими постійно користувалася Росія. Не оминає також славні перемоги українців і поляків над московським військом: ідеться про Конотопську битву (7-9 липня 1659 року), в якій війська гетьмана

Івана Виговського та кримського хана розгромили московську армію, та битву під Клушином (4 липня 1610 року), у якій поляки перемогли московські та шведські війська. Розмірковуючи над історичними уроками, Ю. Лободовський закликає обидва народи до єдності та співпраці:

Час вітрові, в історію щоб вріс,
і день новий мене вже викликає:
Забути все, що серце горем тисло,
знов піснею Дніпро з'єднати й Вислу,
в майбутнє юний випрямити шлях;
втиснути в землю переможні стопи
під Клушином і Конотопом
і стяги піднести...

Хай мають на вітрах!

Для часопису «Культура» Ю. Лободовський написав кілька статей про українську поезію: «Сцілли і Харибди української поезії» («Культура». 1954. № 5-6), «Молодий ліс на чужині» («Культура». 1960. № 10).

Української діаспорні часописи, зокрема журнал «Сучасність», також публікували матеріали польський авторів. Журнал «Сучасність» (1966, ч. 2, 3, 4) надрукував повість «Цвинтарі» Марека Гласка у перекладі Володимира Стахова. У свою чергу, І. Кошелівець упродовж 1961-1975 рр. надрукував на сторінках паризького часопису фрагменти з книги В. Симоненка «Берег чекань», свої статті «Парадокси української дійсності», «П'ятирічки української літератури», «Хроніка українського опору» та ін.

Вибудовуючи стратегію українсько-польських стосунків, польські інтелектуали намагалися об'єктивно та неупереджено переглянути історичне минуле обох народів, допомагали українцям вивести питання державної незалежності на міжнародний рівень. Незалежна Україна — одна з важливих умов для діячів демократичної польської еміграції.

Діаспора–материк: культурні діалоги Нью-Йоркської групи та шістдесятників

У статті «Україно, моя любове», вміщеній у журналі «Сучасність», В. Вовк говорила про незаперечну єдність материкової та діаспорної культури: «Хоч нам і доводиться жити в різних суспільних, політичних і економічних системах, нас єднає одна мова, одна культура і одна духовність» [5, с. 106].

Вона активно підтримувала творчі контакти із шістдесятниками, відвідувала Батьківщину, стежила за політичними та культурними процесами, які там відбувалися. Письменниця частенько приїздить в Україну. Свою книжкову й мистецьку колекції вона вже передала у вітчизняні музеї та бібліотеки. При цьому впродовж усього творчого життя вона прагнула проілюструвати світові, що Україна — особливий культурний простір.

У книзі «Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість» (2009) М. Коцюбинська розповідала цікаві подробиці спілкування шістдесятників із ньюйорквцями, у тому числі й власне листування. Для шістдесятників таке спілкування стало своєрідним «вікном» у світову культуру, а також знайомство зі своїми українськими ровесниками, які жили далеко за межами України: «Потужним і необоротним процесом було пізнання української діаспори, єднання з нею. Листи фіксують зародження цього процесу, який, незважаючи на спротив офіціозу, залізну завісу, репресивні кампанії, набирає силу. Це свідчення зацікавленого, неофіційного, а тому повнокровного, вдумливого, щирого взаємовідкриття земляків, розділених морями, кордонами, системами, ідеологічними мурами. Відчуття, що вони на єдиному материка української культури. Вироблення ідеї культурної соборності» [14, с. 125 – 126].

Якраз В. Вовк була ініціаторкою налагодження культурних зв'язків між материковою Україною та діаспорою. Збереглося листування письменниці з М. Коцюбинською, В. Стусом, І. Світличним. Так, із останнім вона обговорювала антологію української поезії «Соняшник» португальською мовою, яку готувала до друку. І. Світличний ділиться своїми міркуваннями, щодо авторів, чиї твори В. Вовк включила до антології, а також пропозиціями щодо тих письменників і текстів, які, на його думку, варто було додати до книги, а також враженнями щодо модерністської поезії ньюйорквців, яку він прагнув досягнути.

В. Стус у листі до В. Вовк від 16 жовтня 1969 року висловив захоплення тонким психологізмом її творів: «Я щиро заздрую вашій чистоті, вашій граціозній вглибленості» [16, с. 96]. (Варто зазначити, що Об'єднання українських письменників «Слово» у 1994 році долучилося до видання творів В. Стуса в чотирьох томах (шести книгах).

Не менш цікаве спілкування Є. Сверстюка і Ю. Луцького. У листах вони обговорюють художні тексти, наукові розвідки і події. Ю. Луцький

інформує про науково-мистецьке життя в діаспорі, зокрема в Канаді. Розповідає про свої наукові плани та задуми. Вдячний співрозмовник Є. Сверстюк спрагло вбирає інформацію про нові віяння в літературі та літературознавстві.

Українські митці отримують з-за кордону художні твори, наукову літературу, словники. Це мистецьке спілкування було плідним для обох сторін: йшлося і про вироблення «ідеї культурної соборності», і про потужний інформаційний обмін.

Проблема збереження національної ідентичності

Одним із першочергових завдань будь-якого суспільства як культурного організму стає питання збереження національної культури та національної ідентичності. За словами американського психоаналітика Е. Еріксона, термін «ідентичність» та «криза ідентичності» з'явилися насамперед саме з досвіду еміграції.

Зрозуміло, що проблема збереження національної ідентичності в нових культурних умовах — одна із ключових проблем у літературі діаспори. До неї звертаються такі письменники, як Е. Андіївська, І. Бондарчук В. Вовк, Д. Гуменна, М. Понеділок, У. Самчук та ін. Про формування національної свідомості молодшого покоління українців діаспори розповідається у повістях та романах прозаїка й педагога Р. Володимира. Про це йшлося в листах та щоденникових записах багатьох культурних діячів діаспори.

Героїня повісті В. Вовк «Духи й дєрвіші» розмірковує над тим, чи народжена за межами України донечка її близької подруги — Оксанка — буде пам'ятати своє національне коріння: «В Орисі народилася донечка — Оксанка. Тепер я ходжу й думаю про неї: невже вона теж нам загубиться? Там, у Канаді? Буде, може, думати по-чужому, щебетати по-чужому, молитися...ні, ні! Не дозвоь, Боже, заплямитися невинним дитячим устам. Але що ж нам останеться з неї?» [4, с. 151].

Про відхід певної частини діаспори від національних проблем, національної культури йшлося в листі літературознавця М. Білоус-Гарасевич до письменника М. Понеділка від 22 січня 1971 року. У листі-відповіді письменник зауважив: «Вихід з цієї сумоти я бачу лиш один: писати-працювати, не зважаючи на збайдужіння мас; можливо, прийде час — і наша Земля рідна бодай краплину нашої роботи забере для себе, для свого добра» [2, с. 214].

Радомир Прісний — герой твору Р. Володимира «Манівцями» — прагне зібрати в одному місці своїх земляків, створивши «хутірну республіку». Однак він зрозумів, що практично реалізувати цю ідею неможливо. Радомир Прісний усвідомлює, що українська молодь вростає в чуже середовище, забуваючи про власне коріння: «Не зважаючи на рідні школи, гуртове життя, загосподарення громади й заможність людей, важко нашим землякам втримати молодь при своєму рідному корінні. Чуже їм стало ближче, звабливіше від свого, що його за відстале мають» [6, с. 177].

Однак не всі митці сприймали еміграцію трагічно. Ідеться насамперед про молодше покоління діаспори — Нью-Йоркську групу, а також про таких письменників старшого покоління, як І. Костецький, У. Самчук. Так, герой роману У. Самчука «На твердій землі» (1967) — Павло Данилів — здобув місце під сонцем Канади. Цей роман, як і прозові твори І. Бондарчука та З. Дончука, засвідчив появу нового героя в літературі діаспори — цілеспрямованого, практичного, наполегливого, який активно інтегрувався в нове соціально-економічне та культурне середовище й досяг успіху.

Мистецтво української діаспори 1940-1980-х років, особливо художня література, стало потужним чинником національної презентації та збереження національної ідентичності. На цьому аспекті слушно наголосила дослідниця М. Богданова, відзначаючи, що напрацювання діаспори сьогодні особливо актуальні: «Сучасне українське суспільство вкотре замислилося над питанням національної ідентичності, визнанням ментальних особливостей у поліетнічному європейському середовищі. Певний внесок у популяризацію української культури зробили митці діаспори, які заклали підвалини рецепції та визначення місця українства в світовому глобальному просторі» [3, с. 14].

Попри трагізм ситуації, неможливість повернутися на Батьківщину, діячі діаспори («народ у мандрівці») самовіддано творили українську культуру на чужині. Іще в 1940-і роки, перебуваючи в таборах Ді-Пі, письменник Ю. Клен у роботі «Думки на дозвіллі» прогностично писав: «Якщо судиться розпорошитися по країнах заокеанських, то ця мандрівна доба згадуватиметься, як доба неповторна, що на деякий час об'єднала розпорошені сили мозку народного, доба короткого розцвіту й напруги всіх сил, доба, коли наше мистецтво й письменство вибухло буйним цвітом і мало змогу маніфестувати себе назовні» [13, с. 45].

Митці діаспори (і старше, і молодше покоління) розповідали про національну самобутність українського народу та його культури. Саме сьогодні в часи формування глобального цивілізаційного простору досвід діаспори щодо збереження національної ідентичності та культурної неповторності надзвичайно важливий і повчальний для України. Адже культура може стати для українців одним із потужних механізмів самозахисту в глобальному техногенному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астаф'єв О. Європейський вимір української повоєнної еміграційної літератури. *Біблія і культура*. 2009. № 9. С. 171–177.
2. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. *Рецензії та листи на книжку*. Київ : Аконті, 2003. Т. 3. 320 с. (При цитуванні діаспорних видань повністю зберігається мова оригіналу).
3. Богданова М. Літературна версія колективної пам'яті в мемуарній прозі діаспори: етнопсихологічний аспект. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету* : серія: Філологічні науки: зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. Бердянськ : БДПУ, 2019. Вип. 19. С. 13–21.
4. Вовк В. Проза. Київ : Родовід, 2001. 447 с.
5. Вовк В. Україно, моя любове. *Сучасність*. 1970. Ч. 3 С. 93–106.
6. Володимир Р. Манівцями. Буенос-Айрес: Вид-во Ю. Середяка, 1989. 248 с.
7. Єжи Гедройць та українська еміграція: листування 1950–1982 років; пер. з пол. та англ. / упорядкув., переднє слово і комент. Б. Бердиховської. Київ : Критика, 2008. 752 с.
8. Жулинський М. Нація. Культура. Література. Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. Київ : Наукова думка, 2010. 557 с.
9. Жулинський М. Слово на сторожі нації : літературно-критичні твори. Київ : Укр. письменник, 2015. 1016 с.
10. Іван Багряний. Листування 1946–1963. Київ : Смолоскип, 2002. Т. 1. 706 с.
11. Історія української еміграції: навч. Посібник. Б. Д. Лановик, Р. Т. Гром'як, М. В. Граф'як та ін. / за ред. Б. Д. Лановика. Київ : Вища школа, 1997. 520 с.

12. Качуровський І. Покоління другої світової війни в літературі української діаспори. *Кур'єр Кривбасу*. 2002. Лютий. С. 120–134.
13. Клен Ю. Думки на дозвіллі. *Українські вісті*. 1947. Ч. 84.
14. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера, 2009. 584 с.
15. Лист У. Самчука до П. Йосипишина від 10. 07. 1978 року. ІЛ. Ф. 195. Од. зб. 522. Арк. 1. (*Цитуючи архівні матеріали, авторську орфографію залишаю незмінною, пунктуацію уніфікую за сучасним правописом*).
16. Лист В. Стуса до В. Вовк від 16 жовтня 1969 року. *Не відлюбив свою тривогу ранню...Василь Стус — поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії* / упоряд. О. Ю. Орач. Київ : Укр. письменник, 1993. 400 с.
17. Мазуркевич О. Зарубіжні фальсифікатори української літератури. Київ : Держ. вид-во художньої літератури, 1961. С. 157–186.
18. МУР. Збірники літературно-мистецької проблематики. Збірник І. Мюнхен-Карльсфельд, 1946. 113 с.
19. Самчук У. Юність Василя Шеремети. Рівне : Волинські обереги, 2005. 328 с.
20. Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни: Експатріантський «метароман» Володимира Винниченка: текст і контекст. Київ : Альтернативи, 2003. 280 с.
21. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Харків : Фоліо, 1998. Т. 1. 607 с.
22. Barka V. Le prince jaune. Traduit de l'ukrainien par Olga Jaworskyj. Preface de Piotr Rawicz. Callimard, 1981.